M.T. Cicero: De officiis

O SLIBU

13/ I jednotlivci, jsou-li přivedeni okolnostmi k tomu, že nepříteli něco slíbí, mají dané slovo dodržet. Například v první válce punské byl Regulus, zajatý Puny, poslán do Říma, aby jednal o výměně zajatců, když se zavázal předtím přísahou, že se vrátí. Ale když tam přišel, nejprve doporučil senátu, aby zajatci nebyli vydáváni, a potom, ač ho příbuzní a přátelé zdržovali, raději se vrátil na smrt, než by porušil slovo dané nepříteli.

Podobně za druhé války punské po bitvě u Cann poslal Hannibal do Říma deset mužů, když je zavázal přísahou, že se vrátí, nedosáhnou-li výměny zajatců. Všechny ty muže zařadili pak censorové doživotně do nejnižší třídy občanské, protože přísahu porušili, a neušetřili ani toho z nich, který se provinil proti přísaze lstí. Onen muž totiž vyšel z tábora s povolením Hannibalovým a za chvíli se tam vrátil pod záminkou, že si něco zapomněl. Když pak tábor zase opustil, myslil si, že už je přísahy prost. Byl, ovšem jenom podle slov, nikoli podle smyslu! Při přísaze záleží vždycky na tom, co sis myslil, nikoli na tom, cos prohlásil.

Nejznamenitější příklad [illegible]

O STATEČNOSTI

20/ Statečnost a velikost ducha se projevuje hlavně ve dvou podobách. Jedna spočívá v pohrdání vnějšími věcmi, to je v přesvědčení, že člověk se nemá ničemu obdivovat, po ničem toužit a nic si žádat než to, co je čestné a slušné, a že nemá podléhat žádnému člověku, ani žádnému neklidu duševnímu, ani žádné náhodě. Druhá spočívá v tom, že jsi-li takového smýšlení, jak jsem právě pověděl, konáš věci veliké a velmi prospěšné, ale také nesmírně těžké a plné obtíží i nebezpečí, ohrožujících jak tvůj život, tak mnohé z těch statků, které nutně potřebuješ k životu.

Ze dvou podob této ctnosti ta druhá s sebou přináší všechen vnější lesk, slávu a případně i prospěch, ale skutečná příčina, která činí muže velikými, je obsažena v té první. V ní totiž spočívá to, co dodává mysli vznešenosti a co ji učí pohrdat věcmi pozemskými. A to se rovněž projevuje dvojím způsobem: za prvé tím, že pokládáš za dobré jenom to, co je čestné, a za druhé, že jsi prost všeho duševního neklidu.

Člověk ducha statečného a velikého pak musí dokázat obojí: pokládat za malicherné věci, které se zdají většině

Což tedy moudrý muž nebude v životě dbát na to, nač herec dbá na jevišti? Proto *budeme pracovat nejspíš v těch oborech, k nimž se budeme cítit nejschopnější.* A jestliže nás někdy nutnost dožene k úkolům, které nebudou odpovídat našim vlohám, musíme vynaložit veškerou péči, důmysl a píli, abychom je mohli splnit, ne-li slavně, tedy aspoň co nejmíň neslavně. A nebudeme přitom usilovat, abychom dosáhli předností, jež nám nejsou dány, jako spíše o to, abychom se vyhnuli chybám.

O POVOLÁNÍ

32/ Ke dvěma úlohám, o kterých jsem svrchu mluvil, pojí se třetí, kterou nám uloží nějaká náhoda nebo situace, a ještě čtvrtá, kterou si určujeme sami svým rozhodnutím. Neboť hodnosti vladařské a vojevůdcovské, urozenost a čestné úřady, bohatství a moc i opak všeho toho jsou věci nahodilé a závisí na vnějších okolnostech; avšak *jakou sami chceme zastávat úlohu, to závisí na naší vůli.* A tak se někteří lidé věnují filosofii, jiní právu občanskému a jiní zas řečnictví, a i pokud jde o ctnosti samé, každý se snaží vyniknout v jiné.

Ti pak, jejichž otcové nebo předkové se proslavili v nějakém oboru, snaží se obyčejně vyniknout v témž oboru, jako například Quintus Mucius, syn Publiův, v právu občanském a syn Paulův, Scipio Africký, ve vojenství. A někteří přidávají k slávě svých otců ještě nějakou zvláštní vlastní schopnost, jako například týž Scipio Africký dovršil otcovu válečnou slávu slávou své výmluvnosti a totéž dokázal Timotheus, syn Konónův, jenž v slávě válečné nezůstal za svým otcem, ale k této zásluze připojil ještě slávu své veliké učenosti. Stává se ovšem někdy, že někteří jednotlivci nenapodobují své předky, a určují si sami podle vlastního záměru svůj životní úkol; nejvíc se v tomto směru uplatňují ti, kteří pocházejí z předků neznámých, ale vytyčují si velké cíle.

O tom všem musíme tedy přemýšlet a uvažovat, když zkoumáme zákony slušnosti. Především se musíme rozhodnout, čím a jakými chceme být a jakému oboru životnímu se chceme věnovat, což bývá úvaha ze všeho nejtěžší. Neboť v časném mládí, kdy je rozum ještě zcela chabý, každý se rozhoduje pro takové životní povolání, jaké se mu nejvíc zalíbí. A tak je připoután k jednomu určitému oboru a směru života dříve, než může posoudit, které povolání by bylo pro něho nejlepší.

Pródikos vypravuje, jak čteme u Xenofónta, že Héraklés, když dospíval a měl se rozhodnout, jakou životní cestu si vyvolí, odešel do samoty, dlouho tam seděl a důkladně sám u sebe uvažoval, kterou ze dvou cest, jež před sebou viděl, se má raději dát, zda cestou rozkoše, či cestou ctnosti; to se snad mohlo přihodit Héraklovi, „Jovovu zrozenci", nikoli nám. My obvykle napodobujeme ty, jež se nám právě chce napodobovat a jejichž snahy a cíle nás k sobě přitahují. Zpravidla na nás působí rady rodičů, takže je následujeme v jejich způsobu života. Jiní zas se dávají strhnout míněním davu a vybírají si povolání, jež se zdá nejkrásnější většině lidí. A někteří si volí správnou cestu života buď nějakou šťastnou náhodou, nebo působením své dobré povahy i bez vedení rodičů.

33/ Nejméně však je takových lidí, kteří vynikajíce obzvláštním nadáním nebo znamenitým vzděláním nebo obojím zároveň, měli také ještě čas uvažovat o tom, kterou životní dráhu si mají vyvolit.

Při tom uvažování *musí se* tedy *každý rozhodovat zcela podle své vlastní povahy.* Neboť stanovíme-li při každém jednotlivém činu zásady slušnosti, jak už bylo řečeno, s ohledem na přirozenou povahu člověka, tím více jí musíme dbát při uspořádání celého svého života, abychom mohli zůstat důslední po celý život a nemuseli

DECORUM

Cicero: De officiis

27/ Zbývá promluvit o poslední složce čestnosti, která se projevuje smyslem pro stud a ctnostmi, jež jsou skutečnými ozdobami života, *zdrženlivostí a uměřeností*, dále úplným ovládáním citů a vášní a mírou v jednání.

Sem náleží výklad o principu, jenž se může latinsky nazývat *decorum*, slušnost, řecky se totiž jmenuje *prepon*. Tento princip je té povahy, že nemůže být odloučen od čestnosti, neboť co se sluší, je čestné, a co je čestné, to se sluší; ale jaký je rozdíl mezi čestností a slušností, snáze si můžeme představit než slovy vyložit. Ať nazýváme slušným cokoli, jisté je, že to shledáváme tam, kde už dříve existovala čestnost. A tak se neomezuje prvek slušnosti jenom na tu složku čestnosti, o které zde chci mluvit, ale shledáváme jej i ve všech předešlých jejích složkách. Neboť užívat moudře rozumu a řeči a to, co děláme, dělat rozvážně a ve všem vždy vidět, co je pravda, a toho se držet, to všechno člověku sluší, a naopak klam a podvod, nejistota a omyl člověku právě tak nesluší, jako mu nesluší šílenství a hloupost. A spravedlivé činy jsou vesměs slušné, kdežto nespravedlivé jsou stejně tak neslušné jako hanebné. Podobně je tomu se statečností. Čin vykonaný mužně a s myslí statečnou jeví se hodným pravého muže i slušným, kdežto opačné jednání se jeví jak hanebným, tak i neslušným.

Souvisí tedy to, co zde nazývám slušností, s čestností v celém jejím rozsahu, ale tak, že není třeba hledat tuto vlastnost někde v hloubce, nýbrž je patrna hned na povrchu. Je totiž slušnost něco, co si uvědomujeme u každé ctnosti a co se může od ní odmyslit spíše jen v teorii než v praxi. Jako se nemohou půvab a krása těla odloučit od zdraví, tak slušnost, o níž na tomto místě mluvíme, zcela splývá s ctností, ale teoretickým myšlením se dá od ní rozlišit.

Dělí se na dvojí: jednak rozeznáváme jakousi obecnou slušnost, která provází čestnost jako celek, jednak zvláštní druh slušnosti, který je podřízen onomu obecnému pojmu a vztahuje se jen k některým jednotlivým složkám čestnosti. Ten první pojem bývá definován asi takto: slušné je to, co je v souhlase s těmi vynikajícími vlastnostmi člověka, jimiž se jeho přirozenost liší od přirozenosti ostatních živočichů. Slušnost v užším smyslu pak definují tak, že slušné je to, co je v souhlase s lidskou přirozeností, pokud se přitom projevuje uměřenost a zdrženlivost, provázená jakousi zevní ušlechtilostí.

28/ Že se tyto výrazy takto chápou, můžeme vyrozumět z toho pojetí slušnosti, jehož se přidržují básníci a o němž se obšírněji vykládá jinde. Říkáme tedy, že básníci dbají toho, co se sluší, jestliže každá postava dělá a říká to, co je jí přiměřeno. Kdyby například Aiakos nebo Mínós řekli:

Ať si nenávidí, jen když se bojí...,

nebo:

...sám dětem otec hrobem jest,

jevilo by se to neslušným, poněvadž jsme se o nich učili, že byli spravedliví. Ale pronáší-li tato slova Átreus, ozývá se potlesk, neboť je to řeč přiměřená jeho úloze.

Básníci ať si tedy rozhodují podle úlohy, co které přísluší, ale nám určila úlohu sama příroda, a to úlohu vynikající, jež nás staví vysoko nad ostatní živočichy. Proto ať se básníci při velké rozmanitosti úloh starají o to, co by se slušelo a bylo přiměřené i špatným povahám. Nám však určila příroda úlohu stálosti, uměřenosti, zdrženlivosti a šetrnosti, a poněvadž tato naše přirozenost nás zároveň učí, abychom dbali ve styku s lidmi určitých způsobů, je nám jasné, jak veliký význam vedle onoho obecného principu slušnosti, jenž je znakem veškerého čestného jednání, má i slušnost v užším slova smyslu, jež se projevuje zvláště v některých ctnostech. A jako krása těla ladným složením údů vzrušuje zrak a těší jej právě tím, že všechny části těla v jakémsi půvabu mezi sebou souhlasí, tak i slušnost, kterou projevujeme v praktickém životě, získává si pochvalu lidí, mezi nimiž žijeme, řádem, stálostí a uměřeností ve všech slovech a skutcích.

Je tedy třeba zachovávat jakýsi uctivý *ohled vůči lidem*, a to jak vůči nejlepším z nich, tak i vůči všem ostatním; neboť nedbat toho, jak lidé o nás soudí, je znakem člověka nejen domýšlivého, ale i zpustlého. Co se týče vztahů mezi lidmi, je jakýsi rozdíl mezi spravedlností a šetrností. Spravedlnost znamená neubližovat lidem, šetrnost neurážet je; z toho je také jasný význam pojmu slušnost.

Po tomto výkladu je tedy myslím jasné, jaký je smysl principu, který nazýváme slušností. Povinnost pak, která se z něho odvozuje, směřuje nejprve *ke shodě s přírodou* a k zachovávání jejích zákonů. Budeme-li se řídit jejím vedením, nikdy nezabloudíme a budeme usilovat i o ctnost, jejíž podstatou je bystrost a jasnost, i o tu, jež směřuje k pospolitosti lidské, a také o tu, jejíž podstatou je síla a statečnost. Největší však význam má slušnost v té složce čestnosti, o které právě pojednávám. Neboť líbit se musí nejenom přirozené pohyby tělesné, ale ještě mnohem víc hnutí duše, jež jsou její přirozenosti přizpůsobena. Jsou totiž dvě přirozené síly duše: jedna z nich je pud, jenž se nazývá řecky *hormé* — ten strhuje člověka brzy sem, brzy tam —, a druhá je *rozum*, jenž učí a objasňuje, co máme dělat a čeho se máme vystříhat. A tak *rozum řídí a pud poslouchá*.

O ZAMĚSTNÁNÍ

42/ O tom, která zaměstnání a které živnosti máme pokládat za důstojné člověka svobodného a které za špinavé, soudívá se asi takto: Za prvé zavrhují se ty živnosti, jež vzbuzují v lidech nechuť, jako je tomu u výběrčích cel nebo u lichvářů. Za druhé, nedůstojné svobodného člověka a špinavé jsou živnosti všech lidí placených, od kterých se kupuje práce rukou, nikoli práce umělecká, neboť jejich mzda je právě potvrzením jejich otrocké závislosti. Za špinavé pokládejme také ty, kteří kupují zboží od kupců a hned je zas dále prodávají, neboť by neměli žádný zisk, kdyby nadmíru nelhali, a nic není zajisté hanebnějšího než prolhanost. I všichni řemeslníci mají špinavé zaměstnání, neboť řemeslnická dílna nemůže v sobě chovat nic ušlechtilého. A nejméně uznání si zaslouží ti, jejichž dovednosti slouží rozkoším, jako jsou *řezníci*, *prodavači ryb*, *kuchaři a drůbežníci*, jak praví Terentius; k tomu připoj podle libosti mastičkáře, tanečníky a herce rozpustilých divadel.

Avšak ta umění, k nimž je třeba větší znalosti nebo která přinášejí zvláštní užitek, jako je lékařství, architektura, vyučování ušlechtilým vědám, jsou pro ty, k jejichž stavu se hodí, čestná. Kupectví pak, provozuje-li se v malém, pokládejme za špinavé zaměstnání; jestliže je však provozuje někdo ve velkém a s hojnými peněžitými prostředky, ze všech končin sváží mnoho zboží a mnoho lidí jím poctivě zásobuje, nezaslouží si příliš velké pohrdání, ba dokonce, jestliže uspokojen svým ziskem, tak jako se dříve často vracel z moře do přístavu, potom se z přístavu uchýlí na venkovský statek, zaslouží si plné úcty. Ale *ze všech zaměstnání, jež přinášejí nějaký užitek, žádné není lepší, plodnější, rozkošnější, žádné svobodného člověka důstojnější než rolnictví.* Avšak zabýval jsem se jím dost obšírně v Catonu Starším, připoj si sem tedy z této knihy, co se vztahuje k našemu tématu.

O KRÁSE

36/ Jsou-li dva druhy krásy, z nichž se jeden označuje jako *půvab*, druhý jako *důstojnost*, třeba mít za to, že půvab přísluší ženě a důstojnost muži. Proto se vzdalujme v úpravě zevnějšku veškeré strojenosti muže nedůstojné a stejné chyby se varujme i v gestech a pohybech. Neboť i pohyby naučené v palaestře bývají často poněkud strojené a některá gesta herců nepostrádají nevkusu, a naopak v obou případech se chválívá prostota a jednoduchost. Důstojnou krásu tváře si zachovávejme zdravou barvou pleti a barvu pleti tělesným cvičením. Udržujme dále čistotu, nikoli strojenou a příliš úzkostlivou, nýbrž jen do té míry, abychom se vyhnuli selské a vzdělaného člověka nedůstojné nedbalosti. Stejnou péči máme věnovat oděvu, přičemž jako většinou je nejlepší střední cesta. Vystříhejme se dále toho, abychom se při chůzi ani příliš neloudali a nepodobali se posvátným nosítkům neseným v slavnostním průvodě, ani abychom se ve spěchu nepohybovali s přílišnou rychlostí, neboť při tom se nám zrychluje dech, výraz obličeje se mění a znetvořuje; a to je zcela patrnou známkou toho, že se naší povaze nedostává stálosti.

Ale ještě více je třeba usilovat o to, aby se zákonům přirozenosti nevzdalovala hnutí duševní. Toho dosáhneme, budeme-li hledět, abychom nepodléhali rozčilení a strachu, a bedlivě pamatovat na zachování slušnosti. Duševní hnutí jsou pak dvojího druhu. Jednak souvisí s myšlením, jednak s pudovostí; myšlení se obrací nejvíce k vyhledávání pravdy, pud nás pobízí k jednání. Pečujme tedy o to, abychom myšlení užívali k věcem nejlepším a pud abychom podrobovali rozumu.

III/ 12/ Nechť tedy platí zásada, že *jednání hanebné není nikdy prospěšné, a to ani tehdy, kdybys jím dosáhl toho, v čem spatřuješ prospěch.* Neboť již to, že člověk pokládá hanebné jednání za prospěšné, je pro něho velkým neštěstím. Ale často se přiházejí, jak jsem už pověděl, případy, kdy se zdá, že prospěch je v rozporu s čestností, takže je

Cicero: De officiis

pak třeba vyšetřit, zda je tu skutečný rozpor, či zda je možno prospěch s čestností spojit.

Vyskytují se například takové otázky: Kdyby poctivý muž přivezl z Alexandrie na Rhodos velký náklad obilí v takové době, kdy Rhodští by právě trpěli nedostatkem, hladem a největší drahotou, a ten člověk by věděl, že z Alexandrie vyplulo několik kupců, neboť cestou spatřil lodi naložené obilím plout na Rhodos, měl by to říci Rhodským, či mlčet a prodat své zboží co nejdráž? Představujme si, že je to muž moudrý a poctivý; pojednáme tedy o rozmýšlení a rozhodování takového člověka, který by nechtěl Rhodským nic zatajovat, kdyby to pokládal za nečestné, ale byl by na pochybách, že to snad nečestné není.

Jinak soudí o takových případech slavný a vážený stoik Diogenés Babylónský, a jinak jeho žák, bystrý Antipatros. Antipatros žádá, aby se povědělo všechno, aby tedy kupující věděl všechno, co ví prodávající; Diogenés je toho názoru, že prodávající má uvést chyby zboží, pokud to nařizuje občanské právo, i jinak má jednat poctivě, ale když už prodává, má právo se snažit, aby prodal co nejvýhodněji. „Přivezl jsem a vyložil zboží a prodávám je ne dráže než ostatní, ba snad ještě laciněji, poněvadž mám větší zásobu. Komu se tu děje křivda?“ Na to namítne Antipatros: „Cos to řekl? Ty se máš starat o lidi, sloužit lidské společnosti, s tím určením ses narodil a máš přirozený cit, jímž se máš řídit, že tvůj prospěch je prospěchem obecným a obecný prospěch prospěchem tvým — a ty zatajíš těm lidem, jaká hojnost zboží je pro ně na cestě?“ Diogenés odpoví asi takto: „Něco jiného je zatajovat, něco jiného mlčet. Ani tehdy ti nic nezatajuji, jestliže ti neřeknu, jaká je podstata bohů, či co je nejvyšší dobro, ačkoli by ti poznání těchto věcí víc prospělo než láce obilí. Ale nejsem přece povinen, abych ti řekl vždycky právě to, co by ti bylo prospěšné slyšet.“ — „Právě naopak, jsi

povinen, pamatuješ-li na to, že lidé jsou mezi sebou spojeni přirozeným svazkem pospolitosti.“ — „Pamatuji na to,“ odpoví onen, „ale což je ten společenský svazek takový, že jednotlivec nesmí mít soukromý majetek? Kdyby tomu tak bylo, pak by se ani nesmělo nic prodávat, ale mělo by se to darovat.“

13/ Vidíš, že se v celé této rozepři netvrdí: „Ačkoli je to hanebné, přece to udělám, poněvadž je mi to prospěšné,“ nýbrž: „Je to prospěšné, a přitom to není hanebné,“ kdežto druhá strana praví: „Nesmí se tak jednat, protože to přece jen hanebné je.“ Představme si, že se poctivý muž rozhodl prodat dům pro nějaké jeho vady, které sám zná, ale o nichž jiní lidé nevědí. Dejme tomu, že je ten dům nezdravý, a je pokládán za zdravý, není známo, že se ve všech ložnicích objevují hadi, že je špatně stavěn, že je na spadnutí, ale mimo pána to nikdo neví. A dejme tomu, že by to prodávající kupcům neřekl a že by ten dům prodal ještě mnohem dráž, než sám čekal. Ptám se, zda nejednal nespravedlivě nebo aspoň nečestně.

Antipatros řekne: „Ovšemže jednal! Neboť připustí-li někdo, aby kupec nalítl, aby se ve svém poblouzení vrhl do nejhorší škody, co je to jiného než neukázat bloudícímu cestu, což se v Athénách trestá veřejnou klatbou? A je to ještě víc než neukázat cestu; znamená to vědomě přivádět druhého na cestu bludnou.“ Naproti tomu tvrdí Diogenés: „Cožpak tě přinutil ke koupi člověk, který tě k ní ani napřemlouval? Ten člověk nabídl na prodej to, co se mu nelíbilo, tys koupil, co se ti líbilo. Jestliže se lidé, kteří nabízejí dobrý a dobře stavěný statek, podle obecného mínění nedopouštějí podvodu, i když statek není ani dobrý ani dobře stavěný, tím méně se dopouštějí podvodu ti, kteří svůj dům ani nepochválí. Neboť jak se může mluvit o podvodu tam, kde rozhoduje úsudek kupujícího?

A jestliže se nemusí ručit ani za všechno to, co bylo výslovně řečeno, myslíš, že se má ručit za to, co vůbec řečeno nebylo? Co by bylo pošetilejší, než aby prodávající vykládal o nedostatcích věci, kterou chce prodat? A co by bylo víc nesmyslné, než aby vyvolávač z rozkazu pánova ohlašoval: Prodám nezdravý dům?“

Tak se tedy v některých pochybných případech z jedné strany brání čestnost, kdežto z druhé strany se hájí prospěch, a to tak, že podle toho by nejen bylo čestné učinit to, co se zdá prospěšným, ale dokonce by bylo hanebné neučinit to. To je tedy ten rozpor, který často zdánlivě vzniká mezi prospěchem a ctí. A takové sporné případy je třeba rozsoudit. Neboť nevyložili jsme je proto, abychom jen kladli otázky, nýbrž abychom je řešili. Myslím tedy, že by ani ten obchodník obilím neměl nic zatajovat Rhodským, ani ten člověk prodávající dům jeho kupcům. Nelze vždy sice mluvit o zatajování, kdykoli něco zamlčíš, ale jestliže chceš, aby to, co ty víš, nevěděli kvůli tvému prospěchu ti, kteří mají zájem na tom, aby to věděli, je to zatajování. A kdo by nevěděl, jaké povahy je takové zatajování a o jakém člověku svědčí? Jistě ne o člověku otevřeném, prostém, spravedlivém ani poctivém, ale spíš o člověku prohnaném, pokryteckém, lstivém, podvodném, zlomyslném, zchytralém, škodolibém a šibalském. Což není neprospěšné uvalit na sebe výtku tolika a ještě jiných nectností?

14/ Jestliže tedy zasluhují hanu lidé, kteří něco zamlčí, co máme soudit pak o těch, kteří předstírají něco nepravdivého? Římský rytíř Gaius Canius, člověk ne nevtipný a dosti vzdělaný, se uchýlil do Syrakus, ne aby se staral o obchody, ale aby se nemusel starat o nic, jak sám říkal, a mezi řečí se zmiňoval o tom, že by rád koupil nějakou pěknou vilu se zahradou, kam by si mohl pozvat přátele